

AJANKOHTAISTA

Hegemonin reviderad?

Manshistoriskt seminarium i Jyväskylä 5–6.11.2009

Pia Levin & Johanna Lindblom

Att den kritiska manshistorien i Finland har vuxit ur rollen som lillebror till kvinnohistoria blev tydligt då en grupp historiker intresserade av maskuliniteter samlades i Jyväskylä för att diskutera teori och metod. Utgående från empiriska exempel diskuterade man främst R.W. Connells begrepp om hegemonisk maskulinitet, en modell som, trots mycket kritik, nått en viss form av hegemoni i maskulinitetsforskningen överlag. I två dagar diskuterade man applicerbarheten av modellen på olika tidsepoker och dess styrkor och svagheter. De modigaste ställde frågan om maskulinitet överhuvudtaget tillför något intressant till förståelsen av det förgångna.

I början av november 2009 samlades ett trettiotal forskare och andra intresserade från både Finland och Sverige för att ta del i seminariet *Manlighetens långa linjer – sex sekler av finländsk manshistoria*. Seminariet hölls i Jyväskylä, och under de två dagarna hölls allt som allt tretton föredrag vilka från olika infallsvinklar dryftade den nordiska mannens historia från medeltiden ända till idag. En av de viktigaste avsikterna med seminariet var att jämföra och diskutera teoretiska och metodologiska angreppssätt.

För initiativtagande och organisering stod professor Pirjo Markkola och docent Marko Lamberg från Jyväskylä universitet och forskningsledare Ann-Catrin Östman från Åbo Akademi. Seminariets arbetspråk var svenska och engelska, och föreläsningarna var indelade i dels kronologiskt och dels tematiskt uppbyggda sessioner. Dessa behandlade manligheter i koppling till tidigmoderna mentaliteter, till modernisering och till krig. Som keynote-föreläsare hade man bjudit in Jonas Liliequist som höll ett framförande under rubriken *Till (o)manlighetens försvar: Konsten att kombinera analyser av kulturella representationer och mäns levda erfarenheter*.

Liliequist inledde sitt föredrag, som var riktat både till seminariedeltagare och till studenter vid Jyväskylän yliopisto, med att diskutera maskulinitet som ett användbart historiskt begrepp. R.W. Connells begrepp hegemonisk maskulinitet har haft stor genomslagskraft i den kritiska mansforskningen. Som ett resultat av det ökade intresset för forskning i maskuliniteter under de senaste två årtiondena har Connells teoretiska maskulinitetsmodell även kritiserats starkt.

Den hegemoniska maskulinitetsmodellen utgår från att det hierarkiska förhållandet mellan könen avspeglar sig även i hierarkier mellan män. Den hegemoniska maskuliniteten, som underordnar alla andra maskuliniteter i ett givet samhälle, förstås även legitimeras den manliga överordningen i förhållande till kvinnor. Teorin har kritiserats för att vara alltför statisk, strukturell och deterministisk. När teorin möter empirin blir det svårt att avgöra vad som utgör den hegemoniska maskuliniteten. Eftersom hegemonin förklarar främst oförändring, och då alla maskuliniteter definieras utgående från den hegemoniska, blir det oklart vilka utrymmen för förändring teorin möjliggör. Kanske den hegemoniska

maskulinitetsmodellen borde ersättas av en teori som inbegriper såväl dominerande som alternativa former av maskuliniteter?

Liliequist diskuterade även kritiken mot maskulinitetsbegreppet. Om maskulinitet riskerar att reduceras till att endast berätta något om strukturella positioner och maktförhållanden ökar inte vår kunskap om varför män beter sig som de gör. De diskursiva modeller som historikerna använt sig av har medfört att mäns konkreta och subjektiva verklighet har ersatts med representationer, koder och stereotyper.

Manlighetsidealen i förändring – våldsamma män

I de övriga papers som lades fram var de teoretiska utgångspunkterna mer implicita. Detta var troligen ett resultat av att de flesta papers var utkast av pågående forskning där den teoretiska stommen ännu inte var fastställd. Det tycktes dock som om teorin om hegemonisk maskulinitet hade påverkat de flesta forskare såtillvida att man sökte efter kulturellt och socialt uppehållna manlighetskonstruktioner och -ideal. De flesta papers hade också mycket gemensamt ifråga om infallsvinklar och forskningsfrågor. Man diskuterade främst hur manlighet har konstruerats och uppehållits i olika sociala kontexter.

Hur och varför manlighetsideal förändrades var den centrala forskningsfrågan för Mats Hallenberg som framför allt har specialiserat sig på politisk historia och frågor om statsbildningsprocessen och organiseringen av makt under 1500- och 1600-talet. Hallenberg bidrog med ett paper där han undersökte hur manlighetsidealet förändrades under denna tidsperiod. I och med maktskiftet i riket fanns ett behov av en ny, våldsammare manlighet då kungen skulle legitimeras sin maktposition gentemot adeln. Enligt Hallenberg ledde det till att den moraliskt överlägsna, aristokratiska riddaridealet ifrågasattes och till slut fick ge vika för ett brutalare, militariserat ideal som hade sitt ursprung bland Gustav Vasas legosoldater. Våldet blev då en viktig manlig egenskap med vilket det hegemoniska manlighetsidealet kunde och skulle försvaras och upprätthållas. Även adelsmän måste anpassa sig till utvecklingen och anamma det nya idealet för att inte framstå som omanliga.

Förändringar i manlighetsideal som initierades ovanifrån stod i fokus även i Matias Kaihovirtas presentation av Fiskars-koncernens personalpolitik 1920–1940. Moderniseringen och rationaliseringen av produktionen ledde till att nya krav ställdes på arbetarmännen. Då hantverkarna ersattes av maskiner blev arbetarnas uppgifter mer löpande band -betonade och krävde inte lika mycket specialiserad yrkeskunskap. Därmed skedde en förändring i Fiskars-koncernens ideal för arbetarmanlighet. Den egensinniga och uppstudsiga, men kunniga, hantverkaren ersattes av arbetsvilliga, lojala och disciplinerade arbetare som hade familj och hem.

Liksom Hallenberg så gjorde även Hanna Kietäväinen-Sirén en koppling mellan manlighet och våld i en tidigmodern period. Kietäväinen-Sirén arbetar på sin doktorsavhandling vars centrala tema är äktenskap och makarnas förhållande i 1600-talets slutskede i Finland. I sitt anförande på seminariet undersökte Kietäväinen-Sirén kopplingen mellan manlighet och familjevåld under den senare hälften av 1600-talet. Män förväntades och hade rätt till att använda våld för att upprätthålla ordning i hemmet. Våldet godkändes, även av kvinnorna, så länge det kunde anses vara befogad hustrutuktan. Däremot kunde överdrivet våld, såsom misshandel och mord, uppfattas som förlust av mannens självkontroll och medföra att hans manlighet ifrågasattes.

Mannen som medborgare och familjemedlem

Mannen som familjemedlem diskuterades även av Kaisa Nissi och Anu Lahtinen. För dem utgjorde inte våldet den väsentliga aspekten av manlighet utan begrepp som heder, ära och ekonomiskt ansvar för familjen stod i fokus. Anu Lahtinen som har forskat i 1500-talets kvinnohistoria hade studerat de aristokratiska manlighetsidealen under sent 1500-tal till tidigt 1600-tal. Hon såg på män som förmyndare och fäder och på de konflikter som kan uppstå mellan mäns ansvar för familjen och deras ansvar inför samhället. Kaisa Nissi var den enda som lyfte fram manlighet i dagens Finland. Inom ramarna för sin kommande doktorsavhandling om kulturella skillnader, genus och maskulinitet undersökte hon hur manlighet konstrueras i multikulturella par där mannen är muslimsk invandrare och kvinnan finsk lutheran. Ära, heder och ekonomiskt ansvar för familjen förknippades här starkt med den manlighet som skulle presteras. Dessa egenskaper uppfattades vara viktiga av både männen och kvinnorna.

Visa Immonen närmade sig förhållandet mellan mannen och samhället från en annan infallsvinkel då han diskuterade hur manlighet kan bli en möjlig forskningsfråga vid författandet av en biografi. Då uppstod frågan om vad dessa hegemoniska ideal betyder i den enskilda människans liv. En sådan undersökning av manlighet måste relatera individens prestation av manlighet till generella tolkningar av 20- och 30-talets hegemoniska maskuliniteter.

Redan etablerade manlighetsideal och deras användningsområde undersöktes av Eira Juntti och Hanna Lindberg. Eira Juntti som har forskat i nationalism och kvinnohistoria, tog upp medborgarideal och genus i Finland utgående från tidningar som utkom på 1840- och 50-talen. Hon lyfte fram den finska bonden som ett manlighetsideal som konstruerades och uppehölls av den bildade klassen som en komponent i en nationalistisk diskurs. Denna idealiserade finne var en hårt arbetande, anspråkslös bonde vars bakgrund går att spåra till bland annat J.L. Runebergs dikt *Bonden Paavo* från 1830. Ideals socialpolitiska uppgift var att diskursivt delta i nationsbyggandet. Lindberg undersökte däremot hur idealet *the self-made man* framträder i samhällsvetaren Heikki Waris texter i samband med frågor om social mobilitet i 1900-talets Finland. *The self-made man*-idealet värderade högt individuell framgång och ekonomiskt oberoende.

Mannen – försvarare av kung och fosterland

Maskuliniteter i det militära hade intresserat flertal forskare. Till dessa hörde Ville Sarkamo som visade hur Karolinernas manlighetsideal konstruerades genom en retorik som satte tyngdpunkten på kroppslighet. Militär ära utgjorde en viktig del av 1700-talets ädla krigarideal men var svår att kombinera med den brutala verkligheten av livet i fältarmén. För att åtnjuta respekt var en militär tvungen att förete sig som en person som hade erbjudit att tjäna kung och fosterland med sin kropp. Det tydligaste beviset för tapperhet, lojalitet och lidande i denna fysiska kultur utgjordes av märkbara krigsskador hos krigaren.

Ville Kivimäki har forskat mycket i finska soldaters krigserfarenheter från andra världskriget och hur veteraner har gett mening åt kriget samt deras förståelse av maskulinitet. På seminariet i Jyväskylä analyserade han Väinö Linnas roman *Okänd soldat* som en krigsmyt med hjälp av Victor W. Turners antropologiska teori om övergångsriter. Därtill studerade han soldat Riitaojas funktion i romanen. Enligt Kivimäki blir kriget en övergångsrit under vilken karaktärerna växer från pojkar till män. Karaktärerna i boken kan tillsammans tänkas representera samhället i liten skala, och då blir särskilt Riitaojas roll

intressant. Enligt Kivimäki blir Riitaojas uppgift att framhäva de andra soldaternas manlighet genom att vara den rädda, nervösa och barnsliga.

Silja-Leena Nevala-Nurmi diskuterade i sitt paper de övergripande dragen av manlighet och maskulinitet som skapades och underhölls i civilgardet under åren 1918–1944. Genom en läsning av könsordning, familjebildning och generationsskiften har Nevala-Nurmi kommit fram till att manligheten i civilgardet konstruerades i relation till femininitet i systerorganisationen Lotta Svärd. Femininiteten och maskuliniteten kompletterade därmed varandra. Maskuliniteten i civilgardet konstruerades vidare utifrån ett krigarideal och ett familjefadersideal. Nevala-Nurmi visade hur manligheten i civilgardet avvek från andra i samhället rådande manlighetsideal och hur idealet omskapades och förändrades. Med tiden blev manlighetsidealet i civilgardet mer likt det finska soldatidealet.

Mellankrigstida uppfattningar om militärtjänst och finsk manlighet vidareutvecklades av Anders Ahlbäck. Utgående från ett brett material har Ahlbäck kommit fram till att uppfattningar om militärtjänst och finska män var motstridiga och sammankopplade till olika inställningar till modernitet och tradition. Genom att synliggöra unga män diskuterade man karaktär, det finska folkets natur, medborgarideal och nationalstatsideal. Åsikterna om såväl det bästa sättet att organisera nationens försvar som militärtjänsten inverkan på unga män skildes mellan de olika samhällsklasserna och politiska färgerna. I den andra delen av sitt paper fortsatte Ahlbäck seminariets anspråk på att diskutera teoribildning inom maskulinitetsforskning. Ahlbäck ställde frågan om det är givande att läsa förändringarna under mellankrigstiden i egenskap av en tävlan om och tillkomst av en ny, militariserad hegemonisk maskulinitet. Medför tillämpningen av teorier om hegemonisk maskulinitet eller strävan efter hegemoni något till analysen som inte kunde fångas på andra sätt, med andra verktyg, inom andra ramar?

*Fil.kand. **Pia Levin** studerar nordisk historia vid Åbo Akademi och skriver avhandling pro gradu om professionell självhävdan genom konstruktion av avvikelser i Finska Läkaresällskapets Handlingar vid sekelskiftet 1900.*

*Fil.kand. **Johanna Lindblom** studerar nordisk historia vid Åbo Akademi och skriver sin pro gradu om militär maskulinitet i 1950-talets Finland utgående från receptionsdebatten kring Tuntematon sotilas.*